

No-nonsens is niet genoeg

Voortzetting van het driesporenbeleid en de 'agenda voor de toekomst' is prima, maar niet genoeg. Een sterk Nederland vraagt ook om waardenbesef en inzet voor idealen. Het CDA sluit met al die burgers en verbanden die zich daarvoor inzetten een bondgenootschap tegen vervlakking en kwaliteitsverlies. Dat is een keuze voor de toekomst. Een toekomst zonder waarden is de woestijn.

Na een periode van verslagenheid dan toch dit symposium. Terecht, wij horen bij elkaar.

In de moeilijke periode, die nu achter ons ligt heb ik mij twee punten ingeprent.

Waar je verdriet aandoet past verontschuldiging, waar je verdriet aangedaan wordt, past toch samen verder gaan. Op afstand kijk ik nu terug op een mooie periode als minister-president, in en met ons CDA. Weet u het nog? *No-nonsens*. Veel werd er mee bereikt. *No-nonsens* alleen is echter niet voldoende. Veel is succesvol verlopen. Maar, tegelijk is het eerlijk vast te stellen, dat op den duur al die bestuurlijke inspanningen geleid hebben tot een overmaat aan verzakelijking: fundamentele waarden zijn uit het oog verloren of onvoldoende geëxpliciteerd. *'No-nonsens'* is prima, maar niet genoeg.

Daar spreek ik vanmiddag over. Eerst het *no-nonsens* deel.

Redenen voor voldoening

Het is nu voorjaar 1995. De definitieve cijfers over 1994 zijn bekend. Het

Centraal Plan over dit jaar is uitgebracht. De begroting voor 1996 is in de steigers gezet.

Veel heeft zich in ons land in de afgelopen twaalf jaar ten goede ontwikkeld. Het jaarlijks financieel tekort van de overheid is dankzij een jarenlang volgehouden sober uitgavenbeleid zodanig teruggebracht dat de staatsschuld

als aandeel van ons nationaal inkomen niet langer meer stijgt. De economische groei en investeringen gedijen. De werkgelegenheid neemt toe. Het ruim twaalf jaar geleden ingezette driesporenbeleid heeft dus zijn vruchten afgeworpen en wordt terecht en succesvol voortgezet.

Dr. R.F.M. Lubbers

Datzelfde geldt voor de 'agenda van de toekomst', de structurele beleidsaanpassingen die in de tweede helft van de tachtiger jaren, in het vervolg op het drie-sporenbeleid, ingezet werden. 'Nederland is ziek', sprak ik in 1990 doelend op de onaanvaardbaar hoge omvang van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. De wetgeving, die uit die afspraak is voortgevloeid, heeft inmiddels de beoogde trendwijziging tot stand gebracht. Veel minder ziekteverzuim en scherp teruglopende premies voor arbeidsongeschiktheid.

Het Nationaal Milieubeleidsplan, nu zeven jaar geleden uitgebracht, is praktijk geworden. In aanvulling op het drie-sporenbeleid werd het toen de 'vierde poot' genoemd. De verhouding tussen economische welvaart enerzijds en bescherming en behoud van natuur en milieu anderzijds is wezenlijk verbeterd op weg naar houdbare groei. Burgers, bedrijven en overheid zijn van het belang ervan doordrongen geraakt. Verbeteringen in de technologie zijn steeds meer juist daarop gericht. De agenda voor de toekomst zette ook in op de verantwoordelijke samenleving en een centrale overheid die zich tot kerntaken zou gaan beperken. Ook dat is uit de verf gekomen. Er is veel gedecentraliseerd naar gemeenten en provincies, zodat het 'wat te doen en hoe', dichter bij de burger beslist wordt. Tal van vroegere overheidsbedrijven vinden nu hun weg in het marktgebeuren. Er is minder bureaucratie en meer doelmatige dienstverlening. De omvang van de overheid is verminderd en de kwaliteit ervan verbeterd. De volkshuisvesting werd door Heerma op orde

gebracht. Zo zou ik kunnen doorgaan met een opsomming van structurele verbeteringen voortvloeiend uit het drie-sporenbeleid, de agenda voor de toekomst en het concept van de verantwoordelijke samenleving.

**Stap voor stap heeft
het CDA succes
geboekt in het
overtuigen van
vroegere
coalitiepartners.**

Dit alles wordt nu vervolgd en verder gestalte gegeven in de paarse coalitie.

Het CDA is in een reeks van jaren zo succesvol geweest in het overtuigen van liberalen en sociaaldemocraten dat deze nu samen deel uitmaken van een kabinet. Het is nog maar weinig jaren geleden dat de fractievoorzitter van de PvdA de wetsvoorstellen gericht op het terugdringen van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid een provocatie noemde. Het is eveneens nog maar weinig jaren geleden dat de fractievoorzitter van de VVD een kabinet naar huis stuurde omdat naar zijn oordeel het Nationaal Milieubeleidsplan te scherp inzette. Stap voor stap heeft het CDA succes geboekt in het overtuigen van vroegere coalitiepartners. Veel van wat eerder gezaaid is, wordt nu geoogst. En als eerder ingezet beleid nu uitgevoerd en voortgezet wordt, dan is dat - zo lijkt mij - reden tot voldoening; ook voor het CDA. Die zegeningen wil ik tellen.

Waarden en idealen

Er is echter meer te zeggen. Bij alle bestuurlijke successen is er ook reden tot zorg. Die zorg betreft de verbrokkeling en vervlakking van onze Nederlandse samenleving.

Op 5 mei jl. heette het zelfs 'ontbinding'. Nederland zal karakter moeten houden, karakter moeten tonen en dat

bij alle veranderingen in de wereld - in de economie, de techniek en van de informatievoorziening. Niet door de klok stil te zetten. Integendeel, we moeten ons voorbereiden op en volop meedoen in een wereld die steeds meer een wereld-economie wordt: met technologieën die steeds meer wereldwijd ontwikkeld en toegepast worden, met media waardoor wij voortdurend waarnemen wat in andere landen gebeurt en die ons per fax en internet partners in wereldwijde communicatie maken. Een krachtig Nederland vraagt erom ons in te stellen op al deze moderne ontwikkelingen. Maar een krachtig Nederland vraagt ook om sociale cohesie, samenhang, ons betrokken weten op elkaar; en om eigen identiteit, om een eigen cultuur waarin wij vormgeven aan wat wij waardevol vinden.

Laten wij trots zijn op ons eigen land met al zijn moderne verscheidenheid en sociale cohesie; op ons Nederland met karakter. Juist nu wij economisch weer sterker worden is het goed eens vast te stellen dat heel wat van alle inzet van mensen onbetaald gebeurt. Daarbij gaat het altijd om iets waardevols, iets gericht op de ander en op een ideaal. Het gaat niet alleen om ik, ook om jij, maar vooral ook om wij. Het CDA heeft het altijd als zijn opdracht verstaan waardenoverdracht van generatie op generatie te beklemtonen, een schakel te willen zijn tussen generaties. In feite is dit echter een opdracht voor Nederland als geheel: wat waardevol is, doorgeven en vernieuwen. Nederland is een taal- en cultuurgemeenschap.

Die opdracht gezamenlijk inhoud geven is van levensbelang voor de toekomst van ons land: zodat ieder mens telt, erbij hoort en dat ook zo ervaart. Dat maakt het ons ook mogelijk reke-

ning te houden met mensen elders, over de grenzen heen. Bij dit alles is het 'wij' belangrijker dan het 'ik'. Of beter gezegd: de ontplooiing van het 'ik' - de individuele mens - werkt pas goed uit als daartoe voor ieder daadwerkelijk de mogelijkheid bestaat en als het gebeurt in respect en waardering voor de ander. De Nederlandse cultuur en waarden stevig inhoud te geven, vraagt om inzet, maar ook om discipline: je houden aan normen die de moeite waard zijn omdat het om iets waardevols gaat. Dat alles heeft ook grote betekenis voor minderheden. Ook voor hen geldt dat het niet mag komen tot vervlakking, tot een verlies aan waardenbesef, tot een verlies aan zingeving.

De opdracht waarvoor zij staan, is geen eenvoudige, omdat zij hun cultuur, hun waarden eigentijds inhoud moeten geven, in ons land, in Nederland. Een dubbele opgave dus: rekening houden met nieuwe tijden zoals wij dat allemaal moeten doen, en inspelen op de Nederlandse taal - en cultuurgemeenschap.

Als het om overdracht en vernieuwing van waarden gaat, gaat het bij ieders persoonlijke inzet tegelijk altijd om 'wij': een identiteit waarin wij ons herkennen, een gemeenschappelijk ideaal dat ons motiveert. Ons thuis, onze school, onze wijk, onze kerk, onze vereniging, of soms gewoon 'wij'... De Nederlandse natie wordt gevormd door de rijkdom van al die 'wij's'. Zij vormen samen dat wat de Engelsen zo mooi noemen 'the fabric of society', het cement van de samenleving. Of zij nu door geloof of door levensovertuiging worden bewogen, met hen weet het CDA zich verbonden tegen vervlakking en consumptisme in.

Het behoud en de vernieuwing van waarden, waarbij burgers en verbanden

van burgers centraal staan vragen om een overheid, die vanuit waardenbesef haar werk doet: sober en streng op die terreinen die haar zijn toevertrouwd; zoveel mogelijk mikkend op de samenleving zelf; dat zichtbaar makend in woord en daad; voorwaardenscheppend en ondersteunend. Dat is in de kern de politieke plaatsbepaling van het CDA. Waarden representeren iets dat waardevol en nastrevenswaardig geacht wordt. Waarden zijn antwoorden op vragen als: wat is van belang?, waar gaat het eigenlijk om?, wat vertegenwoordigt de kwaliteit van het leven en de samenleving? Het centraal stellen van waarden is niet de klok stilzetten of nostalgisch terugdenken aan het verleden. Integendeel, nieuwe inhoud geven aan waarden is juist de agenda voor de toekomst. Dat is pas echt gericht zijn op de toekomst. Daar ligt de opdracht van het CDA: modern te zijn en te vernieuwen.

Er wordt vaak in één adem over normen en waarden gesproken. Dat is verwarrend. Het gaat om waarden. Normen zijn hulpmiddelen om waarden in stand te houden, om ze te verwezenlijken, om ze te respecteren. Cultuur als levenswijze betekent dat waarden nagestreefd worden doordat mensen zich aan daarop gerichte nor-

men houden. Je kunt dat ook beschaving noemen. Nederland, ons land, heeft een eigen cultuur, een eigen vorm van beschaving.

De nieuwe tijden waarin wij leven, worden gekenmerkt door veel veranderingen die onder de noemers van snelle modernisering en individualisering te brengen zijn. Juist daarom moeten

waarden opnieuw en eigentijds inhoud gegeven worden, zodat wij met elkaar weer weten waarom het gaat, wat echt belangrijk en waardevol is.

Er is veel verwarring, onzekerheid en angst, vooral bij de minder sterken onder ons. Dat is begrijpelijk bij zoveel veranderingen. Daarom is het belangrijk nieuw oriëntatiepunten te geven. Bovendien, mensen willen ergens bijhoren en willen zich ergens voor inzetten; zeker voor zichzelf, maar toch ook voor een verderreikend ideaal.

Inzet om idealen te bevorderen en inzet voor een samenleving, waarin mensen niet van de weg vallen, maar juist ervaren dat ook zij er echt bijhoren. Dat is waar een Nederland met karakter ook om vraagt. Het behoud van waarden en het geven van eigentijdse inhoud aan waarden vraagt om opvoeding en mentaliteit. Het CDA wil bondgenoot zijn van al diegenen die

waarden overdragen en van hen die zich voor idealen inzetten.

Het gezin, de school, de vereniging en al die organisaties die zich inzetten voor mens en natuur; die zich inzetten voor iets waardevols, ieder op hun eigen wijze. Zo weet het CDA zich ook verbonden met geloofsgemeenschappen en lokale gemeenschappen; en met hen die

in bedrijven oog hebben voor al wat waardevol is; zoals non-discriminatie, de verinnerlijking van milieuwwaarden, de integratie in het werk (ook van hen bij wie dat moeite kost). Cultuur is het beleven van waarden en het steeds opnieuw eraan inhoud geven. De overdracht ervan is een voorname, zo niet de voornaamste opdracht.

**Nieuwe inhoud
geven aan waarden
is de agenda voor
de toekomst. Daar
ligt de opdracht van
het CDA: modern
te zijn en te
vernieuwen.**

*Een informeel moment tijdens het symposium tussen o.a. Lubbers (midden) en rechts van hem Hirsch Ballin.
(foto Mieke Schlaman)*

Honderd jaar geleden begonnen de partijen die later het CDA vormden, antwoord te geven op wat de sociale kwestie heette. Dat was toen het antwoord op de industriële revolutie, de dreigende 'Verelendung'. Toen klonk het 'neen', de weigering zich over te geven aan kapitalisme danwel socialisme. Toen ging het om waarden en de heelijkheid van de samenleving. Ook nu is er de uitdaging ons niet over te geven aan vervlakking - alleen maar materiële doelen met geld als maatstaf - en aan verbrokkeling, waarbij te velen in een isolement zitten en groepen tegenover elkaar dreigen te komen staan.

Er is niets mis met de voortzetting van het driesporenbeleid en de 'agenda voor de toekomst', zoals die een aantal jaren geleden in gang gezet werd. Dat is prima. Het is echter niet genoeg. Een Nederland met karakter vraagt ook om waardenbesef en inzet voor idealen. Daarom weet het CDA zich verbonden

met al diegenen die zich daarvoor inzetten. Daarom vraagt het CDA van de overheid, van de regering, om dit besef ook tot haar richtsnoer te maken. Het moet gaan om dit kwaliteitsbesef, niet om de evenwichtskunst van wel zeer verschillende coalitiepartners.

Verwording van de samenleving

Het tegendeel van behoud van en inzet voor waarden, is de verwording van de samenleving. Een van de belangrijkste aanwijzingen daarvoor was de groei van de criminaliteit. Nadat dit nu al weer een aantal jaren geleden onderkend werd, is het weerwerk tegen deze verwording op gang gekomen. Ik herinner aan de keten: verhoging van het normbesef in de samenleving zelf, betere preventie, intensiever toezicht, verhoging van de pakkans, een slagvaardiger vervolging en tenslotte het scheppen van faciliteiten om opgelegde boetes en straffen te effectueren. In beleid en wet-

geving is enorm veel werk verricht om verbeteringen te bereiken. Er is echter nog veel te doen. Daarvoor is aan de voet van de samenleving door opvoeding en sociale controle nog veel nodig aan herstel van normbesef en aan - wij zijn nu eenmaal geen heiligen - preventie. Daarnaast werden de instrumenten om effectief zware criminaliteit te bestrijden lange tijd ernstig gehandicapt door een puristische opvatting over rechtsbescherming van de burger. Daarom moest het de burger soms wel lijken alsof niet de samenleving, maar het criminele door ons rechtssysteem beschermd werd. Er is nu een parlementaire enquête. Deze ware niet te verstaan als uiting van kritiek op organen van de rechtspleging, maar veelmeer als zelfkritiek van de wetgever die tekort geschoten is om tijdig en effectief verbetering van de wettelijk instrumenten aan te reiken zodat de organen van de wetgeving hun werk effectief kunnen doen. In die zin is deze enquête, dit onderzoek eerder te vergelijken met de parlementaire enquête van honderd jaar geleden over de kinderarbeid dan met enquêtes over falend overheidsop treden, zoals we die de laatste tien à vijftien jaar meegemaakt hebben.

Terugdringen van zware, professionele criminaliteit vergt een stevige overheid. Gegeven de open grenzen is ook de internationale samenwerking urgent. Daarbij mist een beroep op nationale soevereiniteit en eigenheid van rechtstelsel fundament in het licht van de ernst van de situatie. Een debat over waarden in de politiek moet dus ook steeds betekenen: wat moet nu het zwaarste wagen?

Onveiligheid en ontwrichting staan haaks op een door waarden gekenmerkte samenleving zoals wij die in Nederland willen. Hier wordt de overheid

terecht de maat genomen. Juist om Nederland goed voor te bereiden op nieuwe tijden en daarvoor noodzakelijke veranderingen te realiseren heeft de overheid gezag nodig. Ook daarom is het goed dat alle vormen van corruptie reeds in de kiem gesmoord worden. Alléén een integer bestuur is geloofwaardig.

Werk

Wij zijn op de goede weg met de terugdringing van de werkloosheid. Ontmoedigend is intussen het gesteggel over de vorm van de lastenverlichting, terwijl toch duidelijk is dat arbeid goedkoper moet worden door verkleining van de wig. Door dit gesteggel wordt nationaal en Europees te weinig aandacht gegeven aan de noodzaak lasten op arbeid wezenlijk te verlagen, zonnodig door verschuiving naar indirecte belastingen. We zijn er nog lang niet. De eerlijkheid gebiedt overigens vast te stellen dat ook de samenleving zelf het nodige te doen heeft. Het in werk integreren en re-integreren is een zaak van bedrijven en van scholing. Mensen aan het werk helpen vergt nogal wat. Burgers moeten zich daarvoor verantwoordelijk weten: ieder op zijn plaats en naar zijn mogelijkheden.

Een bijzondere last drukt daarbij op de minderheden in ons land. Bij hen is de werkloosheid relatief veel te hoog, terwijl toch velen van hen maatschappelijk wel slagen. De sterken zullen de zwakken een handje moeten helpen, met alle inspanningen die dat vergt. Een cultuur van verantwoordelijkheid vraagt daarom. Dit is een deel van de opdracht waarop ik doel.

Onderwijs

Springen wij niet veel te slordig met het onderwijs om? In het onderwijs

wordt cultuur - een geheel van waarden en normen - doorgegeven. Dat onderwijs heeft het in alle geleidingen zwaar: door de grotere aantallen leerlingen met vaak heel verschillende achtergronden (minderheden), maar ook door de geringere rol van het gezin. Dit zijn even zovele redenen om vanuit de overheid het onderwijs zoveel mogelijk met rust te laten: geen circulaire, niet weer onderwijsvernieuwingen, zo min mogelijk budgettaire druk. Al was het alleen maar om een einde te maken aan de malle situatie dat oude, ervaren leerkrachten naar huis worden gestuurd. Aan de onderwijskrachten moet alle ruimte gegeven worden om zelf hun werk goed te doen en zich daarvoor te kunnen inzetten. Tenslotte de schaal-discussie. De kwaliteit van het onderwijs dient leidraad te zijn, niet de steeds grotere schaal. Deze wordt voorgesteld als efficiënter en doelmatiger, maar is het in feite uiteindelijk vaak niet.

Sociale zekerheid

Terecht zijn een aantal aanpassingen in de sociale zekerheid en de sociale voorzieningen doorgevoerd. Onze welvaartsstaat was, met alle goede, sociale

bedoelingen, nu eenmaal te ver doorgeschoot. Dat werkte niet goed uit. Een herstel van de verantwoordelijkheid - bij werknemers en werkgevers - was geboden om het sociale weer houdbaar te maken.

Hierbij hoorde ook een herstel van de wederkerigheid van rechten en plichten: het naar de mate van het mogelijke ook jezelf inspannen en een zekere mate van eigen risico lopen.

Kern van het begrip 'sociaal' is dat wij de ander serieus nemen. Dat betekent:

niet ermee beginnen iemand te reduceren tot object van zorg en allerlei rechten toedelen, maar juist eerst de ander erkennen in zijn of haar eigenwaarde en daarop een beroep doen. Het moet gaan om een beroep op de eigen inzet en - waar nodig - mensen helpen de weg naar een baan te vinden. Niet alle aanpassingen in de sociale voorzieningen zijn verstandig geweest. Zo was de vermindering van de kinderbijslag een ernstige misslag. Dat was precies het verkeerde signaal naar ouders die verantwoordelijk zijn voor de opvoeding. Het was letterlijk een waarden-loze maatregel.

'Wij' en waarden

Terug naar het eigen CDA. Evenzeer als honderd jaar geleden staat de samenleving - en wij dus ook - voor nieuwe uitdagingen. Wij moeten ons instellen op moderne ontwikkelingen. *No-nonsense* alleen is niet voldoende. Het is tijd de bakens in de samenleving en in de politiek te verzetten. Met individualisering alleen komen wij er niet. Het gaat ook om 'wij' en om waarden. Daarom kies ik hier ook politiek positie. Ik geef de voorbeelden. Neen zeggen tegen de veel te hoge werkloosheid; en dat radicaal doen; dus consequenties trekken. Neen tegen veel voorkomende criminaliteit en daarom preventie.

Neen tegen zware criminaliteit en daarom bij tegenstrijdige waarden kiezen voor de burger en niet voor de rechtsbescherming van het crimineel. Ja zeggen tegen milieubeheer en daarom die waarden verinnerlijken bij burgers en bedrijven, want zonder zo'n verinnerlijking lukt het niet. Ja zeggen tegen gezin en onderwijs, die waarden overdragen. Ouders die zich inzetten staan op achterstand als goed - dat is waar-

De vermindering van de kinderbijslag is een waarden-loze maatregel.

denoverdragend - onderwijs niet voorhanden is. Anderzijds staan onderwijskrachten ook machteloos als de ouders het thuis af laten weten.

Het gaat steeds om waarden. Burgers en soldaten om ons land te verdedigen zijn nu burgers en blauwhelmen. Ook daar gaat het echter weer om waarden, hoezeer ook defensie nu iets anders is dan vroeger. Hetzelfde geldt voor ontwikkelingssamenwerking. Steeds duidelijker moet het gaan om samenwerking, steeds minder om bevoogding. Ook hier geldt dat deze waarden nieuwe inhouden moeten krijgen, om ze in stand te houden. Zo heeft politiek steeds met waarden te maken. Het is heel veel jaren niet 'in' geweest daarover te praten. Sommige zeiden: dat hoeft niet, want daar zijn we het toch allemaal over eens. Anderen zeiden: dat ruikt naar ethiek. Laat de politiek gewoon zijn werk doen. Laat ik duidelijk zijn. Dat is oud-denken. Een toekomst zonder waarden is de woestijn. Een sterk toekomstgericht Nederland vraagt juist om de overdracht van waarden, de inzet voor waarden en de vernieuwing ervan. Zonder dat zal de politiek verdorren tot machteloze technocratie.

Daarom pleit ik ervoor dat het CDA zich verbonden toont met al die burgers die zich inzetten voor waarden, voor de overdracht van waarden. Er is meer dan economie en betaalde arbeid alleen. Veel meer zelfs. Daarom moeten wij staan voor al datgene wat waardevol is en moeten wij verbondenheid tonen met hen, die door hun inzet het weefsel van de samenleving vormen. Laten wij daarin principieel zijn en laat dat onze politieke plaatsbepaling zijn.

Tenslotte dit. Iedere politicus zal pleiten voor een geestelijk fundament. Waar het echter om gaat is of in de po-

litiek en de samenleving daaruit de juiste consequenties getrokken worden: dat dit altijd vraagt om inzet van mensen gezamenlijk en om een overheid die daarop mikt en daarvoor waardering toont.

Zoals ik al gezegd heb: er is niets mis met de voortzetting van het driesporrenbeleid en de 'agenda voor de toekomst', zoals die een aantal jaren geleden in gang gezet werd. Dat is prima. Het is echter niet genoeg. Een sterk Nederland vraagt ook om waardenbesef en inzet voor idealen. Daarom weet het CDA zich verbonden met al diegenen - gezinnen en burgers, onderwijs en verenigingen, vrijwilligers en verbanden - die zich daarvoor inzetten. Met al die burgers en verbanden sluit het CDA een bondgenootschap tegen vervlakking en kwaliteitsverlies. De keuze om op te komen voor waardenbesef en idealen, is geen keus voor gisteren. Het is juist een keus voor morgen. Het gaat niet om 'ik'; het gaat om 'wij'. Zij die waarden overdragen en idealen gestalte geven, hebben de toekomst. Daar ligt onze toekomst. Dat is de toekomst.

Drs. R.F.M. Lubbers is minister van Staat, oud-minister-president en sinds juni voorzitter van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.